

ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ: МІЖ КНИЖНІСТЮ ТА "ПОГАНСЬКИМИ ХИТРОЦАМИ"

У статті розглядається суперечливе ставлення І. Вишенського до книжності та фольклору.

У зверненні "ко прочитателю" "Книжки" Вишенський демонстративно наголошує: "А о собі аз и сам свидѣтельство вам даю, яко грамматического дробязку не изучих, риторичной игрушки не видах, философского високомечтательного не слихах. Мой ест дидакал простак, але от всіх мудрійший, которий безкнижних умудряет" [1:308-309]. Заявлена "простота", отже, відмежовується від книжності, вона зорієнтована на такого ж простого "прочитателя" - власне, на демократичне середовище. Критеріями тієї "простоти" є відповідна мова, зрозумілий і доступний стиль та уникнення складних філософських премудрощів. Така позиція Вишенського дає підстави віднести його твори до "народних послань", зарахувати до демократичного табору письменників, що й робилося не раз, зокрема і в радянські часи.

Та чи насправді Вишенський є таким послідовним у своїй простоті, як намагається це задекларувати? Виявляється, він відкидає не всяку книжність: церковні книги (Євангеліє, Часословець, Октоїх, Апостол), навпаки, радить читати і слухати, аби "жизнь вічную получить", натомість Аристотеля, Платона та інших філософів не "постигати", бо вони в "геену" можуть спровадити [1:314-315]. У зв'язку з церковною (візантійською) книжністю несподівано вириває у Вишенського мовне питання. Зізнавшись, що не вивчав "граматичного дріб'язку" і сповідує просту мову, він у "Пораді" строго застерігає: "Евангелія и Апостола в церкви на литургии простым языком не вворачивайте" [1:314]. Себто Вишенський проти "онароднення" священних текстів. Їх можна тільки поза літургією "попросту толкувати і викладати". Окрім того, радить "іспити церковние всі и уставы словенским языком" друкувати. "Словенский язык", у розумінні Вишенського, - це старослов'янська мова, яка, звичайно ж, суттєво відрізнялася від "простої", народнорозмовної. Письменник стає на захист "словенского языка" неспроста, оскільки він проти латини, якою користувались у літургії католики. Його натяки на те, що "диявол толикою зависть имаєт на словенский язык", стосуються намагань католицької церкви витіснити узвичаєний мовний субстрат із практики української освіти та богослужіння. На думку Вишенського, ті намагання мають підтримку в частини православних: "нікоторые наши на словенский язык хулят и не любят". У запалі полеміки автор "Поради" проголошує мову церковних книг "плодоноснійшою", "Богу любимшою". А тому вона така, продовжує він, що "без поганских хитростей и руководств, се же ест граматик, риторик, диалектик и прочих коварств тщеславных" [1:314]. Тут знову Вишенський грає у "простоту", але так і не наводить доказів, чому "словенский язык пред Богом честнійший ест и от еллинского и латинского" [1:315]. Та як би там не було, а полеміст не ратує за "просту мову" і сам у своїх писаннях нею не користується. На це І. Франко зауважував так: "Вишенський хоч і черпає повними пригорщами зі скарбниці языка народного южноруського, та все-таки не може відважитися писати зовсім попросту, покинути церковнослов'янську основу" [2:211].

У тлумаченні Вишенського, "поганські хитрощі" мають два основні різновиди: а) "латинські прелесті", до яких відносив і латинську мову, й освіту в єзуїтських колегіумах, і Аристотеля та Платона, і "комедії та машкари" - себто усю систему західної культури та освіти, яка йому уявлялася синонімом "зіпсуття, невіри, деморалізації і фальшивості" (І. Франко); б) народні звичаї та народна творчість, проти яких церква здавна воювала, та й Вишенським не визнавалася за "просту" - навпаки, він закликав очиститися від такої "скверни".

У "Пораді" досить таких рекомендацій. Передусім він радить заборонити ярмарки, бо вважає їх джерелом "вшетеченства (розпусти. - П.Б.) и пьянства", святом "диявольским", а не традиційно динамічним, веселим та бажаним народним дійством. Вишенський проти "коляд", які також називає "диявольськими", бо вони нібито оскверняють Різдва Христове. "Щедрий вечер з міст і з сіл в болота заженіте, - пише він, - нехай з дияволом сидит, а не с християн ся ругает". Задля чистоти церкви і поваги до воскресіння Христового, на думку Вишенського, слід позбавитись від "волочильного", тобто від поздоровлень після великодньої неділі, коли дарували калач і крашанки. Це ж стосується і народного звичаю нести у поминальний день після Великодня на могилки "пирого и яйця надгробние". Виступає Вишенський і проти весняних землеробських обрядів на Юрія, коли селяни "скоки и танци" у полі чинять. Засуджує він купальське свято, оскільки бачить в "огненних скаканнях" (звичай стрибати через ритуальне вогнище, щоб очиститися від злих сил) витівки диявола. Негативно відгукується і про залишки язичницьких звичаїв на Волині й Поділлі на день Петра й Павла, бо то є "позорище християнским людем". Словом, "и другие прелести, которие би били, очистіте" [1:332-333], - підсумовує Вишенський, виступивши таким чином проти тих елементів язичницьких вірувань, котрі віками супроводжували християнські догмати і зливалися із введеними церквою обрядами та звичаями. Тут Вишенський заявляє про себе як про пристрасного прихильника візантійського типу культури і супротивника типу народного. Так він дбав про відродження релігійне, відмежовуючись не тільки від проявів нової західноєвропейської культури, а й від традиційних автохтонів, наполягаючи передусім "на зовнішній обрядовості, на релігійній формалістиці" [3:162].

Відкидаючи обрядові "забобони" українського народу, Вишенський відкидав і їхній словесний супровід - обрядові пісні, чим виявив загалом своє ставлення до фольклору. То правда, що він вдавався у своїх посланнях до влучних народних прислів'їв та приказок, не цурався образності народних творів, але насправді народну культуру уявляв як "руганье диявольское". Така негачія має свою природу і підставу, якщо зважити на міркування, яким прохопився Вишенський у "Посланні до Домнікії": "Ни бо аз с народом завіти завіщевал, ниже отвіти творил, но ниже народа знаю, ниже бесідою с ними общихся и познанием зрака" [1:375]. Ця фраза про-

ронена у полеміці з "паном Юрком" (лідером львівського братства Юрієм Рогатинцем), може, й не засвідчує справжнє ставлення письменника до свого народу, але принаймні виражає його кризовий настрій, коли він, довго поживши на Афоні, а потім під час короткого візиту в Україну розчарувавшись у своїх земляках, у відчаї, з позицій самооборони зірвався на те, щоб зізнатися у власній відчуженості від рідного народу.

Та здається, що схожі слова, котрі виражають ставлення до простого люду з його властивою культурою, могли б сказати й інші сучасники Вишенського, котрі ламали стріли у суперечках про віру й церкву, свідомо занебавши ті культурні цінності, якими жив народ.

*****

1. Українська література XIV-XVI ст. - К.: Наукова думка, 1988.
2. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. - Т. 30: Літературно-критичні праці (1895 -1897). - К.: Наукова думка, 1981.
3. Грушевський М. Історія української літератури: В 6 т. - Т. 5, кн. 2. - К.: Либідь, 1995.

Матеріал надійшов до редакції 23.01.2004 р.

Білоус П.В. Иван Вишенский: между книжностью и "поганскими хитростями".

В статье рассматривается противоречивое отношение И. Вишенского к книжности и фольклору.

P.V. Bilous. The Book-Learning and "Pagan Ruses" of Ivan Vyshensky

The article considers Ivan Vyshensky's inconsistent attitude to book-learning and folklore.